

Heikki Räisänen

In memoriam

Kuva: Esko Jämsä

Helsingin yliopiston Uuden testamentin eksegeetiikan emeritus professori Heikki Räisänen kuoli vaikeaan sairauteen 30.12.2015. Hän oli kuollessaan 74-vuotias. Inhimillisesti katsoen hänen elämänsä ja työnsä katkesi aivan liian varhain.

Heikki Räisänen syntyi helsinkiläiseen opettajaperheeseen 10.12.1941. Saara-äiti oli filologisesti lahjakasta Itkosen sukua, kirkkoherra Lauri Arvid Itkosen tytär. Hän oli kokenut hengellisen herätyk-

sen vapaakirkollisen evankelistan Frank Mangsin pitämässä kokouksissa. Heikki luki Raamattua jo ennen kouluikää. Hän kiinnostui valtavasti Raamatun kertomuksista ja henkilöistä, ”eikä paluuta ollut”, kuten hän itse elämäkerrassaan toteaa (s. 15). Isä, Martti Räisänen, oli pohjois-savolaisen pienviljelijäperheen kymmenes lapsi, joka oli valmistunut opettajaksi Kajaanin seminaarista. Heikille hiukan etäiseksi jäänyt isä oli musikaalinen ja innokas kuoromies.

Koulussa Heikki oli lahjakas. Erityisesti hän piti kielistä, ainekirjoituksesta ja uskonnosta. Hän kirjoitti ylioppilaaksi Ressun lukiosta vuonna 1960 ja aloitti opinnot teologisessa tiedekunnassa syksyllä 1961. Hän valmistui teologian kandidaatiksi (maisteriksi) jo vuonna 1965. Samana vuonna hän otti pappisvihkimyksen ja sai paikan Kanta-Espoon seurakunnasta. Noin puolentoista vuoden jälkeen hän siirtyi päätoimiseksi jatko-opiskelijaksi. Hän suoriutui opinnoistaan nopeasti ja väitteli helmikuussa 1969 tutkimuksellaan *Die Mutter Jesu im Neuen Testament*.

Räisänen väitöskirja oli merkittävä virstanpylväs suomalaisessa Uuden testamentin eksegetiikassa. Siinä sovellettiin uudehkoa, redaktiohistoriallista metodologiaa ja hahmotettiin Uuden testamentin kirjoittajien erilaisia Maria-kuvia. Tällöin osoittautui vastaansanomattomasti, että ajatus neitseellisestä syntymästä esiintyy vain Matteuksella ja Luukkaalla ja on traditiossa myöhäinen elementti. Väitöskirjassa neitsestä syntyminen oli sivuroolissa niin kuin

Uudessa testamentissakin. Tutkimuksessaan Räisänen pitäytyi lähteittensä näkemyksiin, mutta väitöstilaisuuden alkuluennossa (*lectio praecursoria*) hän otti kantaa totuuskysymyksiin. Luennossaan ”Syntyi neitsyt Mariasta?” hän totesi, että Jeesuksen neitseellinen syntymä ei ole historiallinen fakta, vaan Jeesuksen seuraajien yritys selittää hänen persoonansa ainutlaatuisuutta.

Räisänen kannanotto synnytti melkoisen kohun. Hänen oma kirkkonsa ei ollut valmis hyväksymään käsitystä, ettei Jeesus ollut syntynyt neitseestä. Räisänen mielestä Uuden testamentin tutkija ei saanut vältellä ottamasta kantaa totuuskysymyksiin. Lisäksi hänestä olisi ollut erinomaisen tärkeää, että myös uskontunnustusta koskevista asioista olisi voitu keskustella kirkossa. Hän peräänkuulutti ajattelun, etsinnän ja keskustelun vapautta. Hänen ja hänen kirkkonsa raamatuntulkinnan välille jäi sovittamaton ristiriita. Myöhemmin hän haastoi kirkkonsa raamatuntulkinnan myös ylösnousemusta sekä Raamatun auktoriteettia ja Jumalan ilmoitusta koskevilla kysymyksissä.

Räisänen tutkijan profiili sai 1970-luvulla uusia ulottuvuuksia. Ensiksikin hän osallistui kääntäjänä *Uusi testamentti nykysuomeksi* -hankkeeseen ja perusteelliseen tapaansa tutustui huolellisesti uusiin käännösteorioihin. Käännös otettiin käyttöön vuonna 1972 ja siitä tuli bestseller. Tosin Räisänen maine radikaalina, jopa harhaoppisena raamatuntutkijana heitti joidenkin mielestä varjonsa tämän käännöksen ylle. Hän oli kirkossa niin kiistelty henkilö, että 1970-luvun jälkipuoliskolla aloitettuun raamatunkäännöstyöhön komitea ei uskaltanut ottaa Räisästä mukaan peläten, ettei kirkolliskokous hyväksyisi käännöstä, jonka tekemiseen hän olisi aktiivisesti osallistunut.

Väitöskirjansa jälkeen Räisänen ryhtyi tutkimaan Koraania. Hänellä oli tarkoitus pätevyitä Helsingin yliopistossa piakkoin avautuvaan uskontotieteen professuuriin. Hän sovelsi Koraanin tutkimukseen samoja kriittisiä menetelmiä, joita hän käytti raamatuntutkimuksessa. Näin syntyivät teokset *Das koranische Jesusbild* (1971) ja *The Idea of Divine Hardening* (1972). Räisänen todettiin päteväksi virkaan, mutta hän jäi kilpailussa toiseksi. Silti Koraanin tutkiminen tuli vaikuttamaan mer-

kittävästi hänen tutkijanprofiiliinsa. Hän ymmärsi, että omaa ja vierasta traditiota pitää tutkia puolueettomasti samoin menetelmin ilman kotiinpäin vetämistä. Reilusta pelistä (fair play) tuli hänen tunnusmerkkinsä sekä tieteessä että jalkapallossa, jota hän mielellään pelasi.

Kun Helsingin piispaksi valittiin Räisänen opettaja, professori Aimo T. Nikolainen, Uuden testamentin eksegetiikan professuuri avautui Räisänen kannalta sopivaan aikaan. Virantäyttöä varten hän kirjoitti kaksi saksankielistä tutkimusta Markuksen evankeliumista ja voitti kilpailijansa, apulaisprofessori Eero Revon. Hänet nimitettiin virkaan 33-vuotiaana joulukuussa 1974.

Viranhoidon ohella Räisänen teki kaiken aikaa tutkimustyötä ja oli erinomaisen tuottelias. Hänen seuraava monografiinsa *Paul and the Law* (1983) sai erittäin hyvän vastaanoton sekä kansainvälisessä että kotimaisessa tiedeyhteisössä. Kirja käsitteli apostoli Paavalin suhdetta juutalaiseen lakiin eli tooraan. Aihe oli nuoren kristinuskon piirissä kuumaa ja keskeinen kiistakysymys. Räisänen päätulos vahvasti yksinkertaistaen oli, että apostoli Paavali julisti laista vapaata evankeliumia, mikä tarkoitti hänelle, että kristinuskoon kääntyviltä pakanakristityiltä ei tullut vaatia ympärileikkausta eikä tooran ruokasääntöjen noudattamista. Paavali oli Räisänen mukaan kannastaan varma, mutta argumentoinnissaan ahtaalla selvitellessään suhdettaan juutalaisiin juuriinsa. Hänen oli vaikea perustella näkemystään teologisesti. Hän turvautui eri tilanteissa erilaisiin ja toisinaan ristiriitaisiin perusteluihin. Räisänen tutkimus himmensi Paavalin loistoa suurena teologina, mutta teki hänestä inhimillisemmän henkilönä, joka johdatti varhaisen kristinuskon eroon juutalaisuudesta. Suhdettaan omaan traditioonsa ja kirkkoonsa pohtiva Räisänen ymmärsi Paavalia aivan uudella tavalla.

Tiedeyhteisössä Räisänen arvostus kasvoi. Vuonna 1984 hän sai nimityksen Suomen Akatemian tutkijaprofessoriksi (1984–1994). Hänen johtamansa tutkimusryhmä Helsingin yliopistossa ja Åbo Akademiassa nimitettiin Suomen Akatemian huippuyksiköksi vuonna 1993. Hänen ympärilleen syntyi vielä kaksi eri huippuyksikköä, joita hän johdatti vuosina 1994–2005. Ne tuottivat suuren määrän

tohtoreita. Vuonna 2001 hänet nimitettiin akatemiaprofessoriksi.

Paavalin lakikäsitteiden jälkeen Räisänen keskittyi entistä laaja-alaisempiin ja vaativampiin tutkimustehtäviin. Hän ryhtyi laatimaan yleisesitystä Uuden testamentin teologiasta. Näin tätä hanketta olisi perinteisesti kutsuttu, mutta Räisänen teki siitä Uuden testamentin ajatusmaailman ja ideologian tutkimusta. Ensin ilmestyi teos *Beyond New Testament Theology* (1990), missä hän määritteli Uuden testamentin teologian tehtävän ja kohderyhmän sekä arvioi varhaiskristillisen ideologian aikaisempaa tutkimusta. Kirja on timantti hänen muutoinkin korkeatasoisessa tuotannossaan. Se muodosti metodisen taustan ja johdatuksen hänen seuraavaan tutkimukseensa *The Rise of Christian Beliefs: The Thought World of Early Christians* (2010). Vuotta myöhemmin siitä ilmestyi suomeksi kansantajuisen versio *Mitä varhaiset kristityt uskoivat*. Teoksessaan hän käsittelee varhaisten kristittyjen uskoa ja ajattelua uskonnonhistoriallisesta näkökulmasta ja kartoittaa varhaiskristillisten ajatusten ja uskomusten koko kirja. Tämä moninaisuus vaikutti häneen syvästi myös henkilökohtaisella tasolla ja teki hänestä suvaitsevaisen.

Ensin apulaisprofessorina (1972–1974) ja sitten professorina 1975–2006 Räisänen teki pitkän elämäntyön Helsingin yliopistossa. Yksi hänen yliopistouransa merkittävimpiä ansioita oli opettaa, miten Raamattua on tutkittava. Hän oli kriittisen eksegetiikan järkkymätön puolustaja ja ankara fundamentalismin vastustaja. Vaikutushistorialtaan erittäin merkittävä on ollut hänen kirjansa *Miten ymmärrän Raamattua oikein* (1981). Se on yhtäältä taistelua opiskelijoiden (ja laajemmankin yleisön) fundamentalistisia raamatukäsityksiä vastaan ja toisaalta historiallis-kriittisen raamatuntutkimuksen puolustamista. Pitkän uransa aikana hän julkaisi useita kansantajuisia raamatuntulkintaa ja raamatukäsitystä valottavia teoksia. Hän laati myös lukion raamattutiedon oppikirjan, mutta luterilaisen kirkon piispainkokous hyllytti sen. Vuonna 1985 Räisäsestä tehtiin harhaoppisuuskantelu Helsingin hiippakunnan tuomiokapitulille. Siinä vaadittiin hänen erottamistaan pappisvirasta. Kantelu johti piispan puhutte- luun, mutta ei allekirjoittajien toivomaan tulokseen.

Räisäsen into popularisoida raamattutieteen tuloksia ja osallistua keskusteluun oli jatkuva, ja hän siirtyi yhä uusille forumeille. Näitä edustivat vuonna 1985 perustettu Erkki Niinivaara Seura sekä *Vartija*, jonka päätoimittajaksi hän suostui vuonna 1989. *Vartijassa* hän osallistui keskusteluun sekä omalla nimellään että nimimerkillä Stimulus. Hän toimi myös bibliodraamakouluttajana.

Viimeiseksi teokseksi jäi elämäkerta *Taistelua ja tulkintaa: Raamatuntutkijan tarina* (2014). Siinä hän on huolellisesti ja kiihkottomasti dokumentoinut tutkijanuransa ja suomalaisen raamattukeskustelun tärkeimmät vaiheet. Se on palvelus sekä tiedeyhteisölle että kirkolle.

Suomalainen raamatuntutkimus on Räisäsen ansiosta kohonnut korkealle kansainväliselle tasolle. Hänen merkityksensä ja vaikutuksensa on ollut valtava. Hän on vastaanottanut useita kansainvälisiä ja kotimaisia kunnianosoituksia kuten Suomen kulttuurirahaston palkinnon ja Ruotsin kuninkaallisen kaunokirjallisuusakatemian Gad Rausing-palkinnon. Hän on Edinburghin ja Uppsalan yliopiston kunniatohtori.

Ihmisenä hän oli humoristinen, herkkä ja miellyttävä. Kulttuurikristittyä hän toteutti kristillisen perinteemme keskeisimpiä arvoja: armoa, anteeksiantamusta, totuutta ja rakkautta. Häntä jäivät kaipaamaan vaimo Leena, neljä lasta ja viisi lastenlasta. Ystävät, työtoverit ja oppilaat muistavat häntä kiittollisuudella.

Teologinen Aikakauskirja kunnioittaa ahkeran avustajansa ja toimituskuntansa jäsenen muistoa.

Raija Sollamo
ystävä ja työtoveri